

KIRIM SAVAŞI (1853-1856) SIRASINDA RUSLARIN DOĞU ANADOLU'DAKİ AŞİRETLERİ ELDE ETME GAYRETLERİ

Dr. Hasan ŞAHİN*

Rusya'nın Doğu Anadolu'daki aşiretlerle ilgilenmesi 1805 yıllarına kadar sınırlı kalmıştır. Özellikle Rusya'nın Doğu vilayetlerimizde görevlendirdikleri konsololar, bir yandan ilmi çalışmalar yaparlarken, diğer yandan kışkırtıcı faaliyetlerde de bulunmuşlardır.¹ Bu arada Batılı emperyalist devletlerin de aynı yöndeki faaliyetlerini zikretmeliyiz.

XVIII. yüzyılın sonralarına doğru Batılı emperyalist devletler, ekonomik ve politik olarak etkinlik yarışından kazançlı çıkmak amacıyla, bölgenin doğal yapısını ve halkların yapılarını incelemek için girişimlerde bulunmuşlardır. Nitekim bölgeye araştırmacılar göndererek bölge halkının zayıf ve güçlü yönlerini tesbit edip üzerlerinde ekonomik ve politik etkinlik kurmak sureti ile onların toplumsal yaşantılarında etkili olmuşlardır.²

1804-1805'ten itibaren Ruslar ile Kürtler arasında başlayan temaslar, Türk-Rus harplerinde önemli bir faktör olarak kendini hissettirmiştir. Rusların Kürtleri elde etme gayretleri kısa zamanda etkisini göstererek gerek 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi, gerek Kırım Harbi Doğu Anadolu'da önemli tepkiler uyandırdı. Daha 1829'da Ruslar harpte bir Kürt alayını kullanmışlardı.³

1829 Türk-Rus savaşları sırasında Botan, Revandiz, Bodinan ve Hakkâri mahalli beyleri doğuda Türk kuvvetlerinin yenilgisinde en önemli rolü oynamışlardır. Erzurum üzerine yürüten Rus ordusu komutan General Korganof, Zeylani aşiret reisi Süleyman Ağa ile Sepki aşiret reisi Süleyman Ağa'nın tarafsızlıklarını maddi çıkar ve Rus çarı tarafından kendilerine bir ünvan verilmesi karşılığında satın almıştı.⁴

Esasen 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinde Rus Hükümeti'nin hedefi şuydu: *"Erzurum'un sükutundan sonra Asya Türkiye'sini ikiye ayırmak üzere Diyarbakır ve Sivas istikameti üzerinde taarruz yapılacağı yönünde idi."* Bu plan gereğince hareket olunduğu takdirde, Kürtlerin dahi Türklere karşı kendileriyle müşterek hareket

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Tarih Böl. Öğrt. Üyesi

¹ Bayram Kodaman, "Doğu Anadolu'yu Bölme Faaliyetleri", Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Ankara 1986, s.167.

² Etem Xemgin, Osmanlı-Safevi Dönemi Kürdistan Tarihi, C.III, İstanbul 1997, s.172.

³ V. Minorsky, "Kürtler", İA, VI., s.1106.

⁴ B. Kodaman, Aynı Makale, Ankara 1986, s.167.

edeceklerini umuyorlardı. Bunda başarılı olunduğu takdirde hem Erzurum'a yapılacak taarruzda Güney Kafkasya ile irtibatlarını sağlamış hem de sol kanatlarını emniyet altına alacaklarına inanıyorlardı.⁵

Ruslar, bu harpte tasarladıkları hedeflere ulaşamamışlarsa da, 1829 Eylül'ünde imzalanan Edirne Barış Antlaşması ile Poti, Anapa ve Ahıska'yı elde ederek Doğu Anadolu'nun kontrolünü sağlayacak stratejik yerleri kazanmış oldular.⁶

1853 yılı Ekim'inde Doğu Anadolu cephesinde Osmanlı-Rus harpleri fiilen başladığında Kürtler, Ruslar tarafından kendilerine yapılan davete icabet etmemişlerdir. Ruslar, bu cephede muharebeler başlamadan önce, Türkiye Kürtleri ile münasebette bulunmadılar.⁷ Hatta Rus büyükelçiliğinden Osmanlı Hariciyesine verilen 31 Ocak 1853 tarihli nota ile Ahıska tarafında ortak sınırdaki meydana gelen uygunsuzlukların ve güvenliğin sağlanması için bir takım isteklerde bulunulmuştu.⁸ Bunun üzerine Erzurum Valiliği ile Kars Kaymakamlığına birer tembihname yazılarak Rusya ile aramızdaki barışın bozulmaması için kendilerinden azami gayretin gösterilmesi istendi.⁹

Erzurum Valisi, Erzurum eyaleti dahilinde yollarda ve sınır boylarında asayiş ve emniyetin sağlanması için gerekli tedbirleri almada, buraya atandığı andan itibaren büyük önem veriyordu.¹⁰ Bununla beraber sınırdaki meydana gelen olaylarla ilgili şikayetler bitmedi. Nitekim, Kafkas orduları kumandanı Vorontsov, Albay rütbesindeki bir adamıyla Beyazıt Kaymakamına gönderdiği 20 Ağustos 1853 tarihli mektubunda Osmanlı Devleti'nin sınır boylarında ve özellikle Beyazıt sınırı üzerinde ikâmet etmekte olan Kürt taifesinin sınırı ihlal ederek, Rusya tarafına geçtiğini ve burada sulh halinde yaşayan ahaliye maddi ve manevi büyük zarar verdiğini, bu durumun mutlaka önlenmesi gerektiğini belirtiyor ve günden güne artan bu tür eylemler ile iki taraf ahalisinin aralarının açılacağını yazıyordu.¹¹

Savaş başlamadan önce Kürtlerden şikâyetle bulunan Rus asker-i erkânı muharebeler esnasında yalnız hudut mıntikasında yaşayan Kürtlerle değil, bütün vilayetlerde ve Van Gölü'nün güneyinde ikâmet eden Kürtlerle gayet sıkı ilişki kurmuşlardır.¹² Daha harp hazırlıklarının yapıldığı bir sırada Rusya'nın Revan askeri

⁵ Pavel Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye İnan Muharebeleri, (çev.:Yüzbaşı Mustafa-Teğmen Adil), Ankara 1926, s.32.

⁶ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara 1983, s.121.

⁷ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İnan Muharebeleri, s.47.

⁸ BOA, İ. HR (İrade Hariciye), Nr:4710.

⁹ BOA, İ. HR, Nr: 4710, Lef. 1-2.

¹⁰ BOA, İ. DH, (İrade Dahiliye), Nr:17407. Z. Mustafa Paşa'nın 25 Ağustos 1852 tarihli yazısı.

¹¹ BOA, İ. HR, Nr:5031, Vorontsov'un Beyazıt Kaymakamına gönderdiği mektup sureti.

¹² P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İnan Muharebeleri, s.47.

valisinin Gümrü'ye gelerek aşiretlerden ve Karapapak güruhundan süvari tedarik etmekte olduğu istihbar olunmuştu.¹³

Başlangıçta Rusya, Kafkasya'daki askeri hareketlere hazır değildi. Tek mevzi Türkiye sınırının yakınındaki Aleksandropol'du. Bunu Kafkasya'daki Rus komutanlar da anlamışlardı. Bu yüzden esas karargâhı bölge halkının (Ermeni, Gürcü ve diğer halklar) desteğine dayandırdılar.¹⁴

Başta Zeylanlı aşireti olmak üzere, harp hareketlerinin başlamasından dolayı, Erivan vilayetindeki karışıklıklardan kaçıp Kars'a sığınan, Camedanlı, Milanlı ve Biziki cemaatleri Osmanlı safında yer almışlardı. Bu suretle Anadolu ordusuna dört-beş bin civarında Kürt süvarisi katılmıştı.¹⁵ Fakat, gerek 26 Kasım 1853'teki Ahıska bozgunu gerekse Türk ordusu için daha feci olan 1 Aralık 1853'teki başgedikler bozgunu, bütün Kars ve Erzurum ahalisinin maneviyatını sarstığı gibi,¹⁶ bu aşiretlerin üzerinde de olumsuz tesir yaptı.¹⁷

Başkadılık (Başgedikler) daki savaşı tasvir eden Bebutov, Kürtlerin Ruslara karşı bir nedeni olmadan bu savaşa katıldıklarını, "Türkler bozguna uğrayıp ve geri çekilmeye başladıklarında Kürtlerin Türk ordularını izleyip yağmaladıklarını ve yağmaladıkları mal ve silahla birlikte kendi kışlaklarına çekildiklerini" belirtmektedir. Kürtlerin bu çatışmada yer alan düzenli Türk ordularına çokça zarar verdiklerini, 5-6 binden fazla olmayan nizami askerin Kars'a ulaşmış olması bunu açıkça göstermektedir.¹⁸

Esasen Kürtlerin, Acaralılarının ve diğer savaşçı kabilelerin, bir meydan savaşındaki değerleri ve yararlılıklarını tartışabilir. Ayrıca bu bölgedeki feodal beylerin hepsine de kesin olarak güvenilemezdi.¹⁹ Nitekim, ilk çatışmadan sonra Türklerin çoğunluğunu Kürt kabilelerinden teşkil ettikleri askerler, Türk ordusunu terk ettiler. Askeri Bakan Vorontsov'a Türk ordusunda sadece Zeylanlı ve Canukî kabilelerine mensup Kürtlerin kaldığı bildirilmiştir.

Başkadılık (Başgedikler) da Rusların zaferi genelde askeri operasyonlara katılmayan pek çok Kürt kabilesinin Ruslara karşı yaklaşımını değiştirmiştir. Bu dönemde bir dizi kabile Batı Kafkasya topraklarında kendilerine konaklama yeri için izin ricasıyla Ruslara başvurmuşlardır.²⁰

¹³ BOA, BEO, A.MKT. UM (Babıali Evrak Odası, Sadaret.Umum Vilayet), Nr:139/72, Şuregel müdürünün yazısı.

¹⁴ Celilî Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, Ankara 1992, s.158.

¹⁵ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.47.

¹⁶ M. Fahrettin Kırzıoğlu, 1855 Kars Zaferi, İstanbul 1955, s.75.

¹⁷ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.47.

¹⁸ C. Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.159.

¹⁹ John F. Baddeley, Rusyanın Kafkasyayı İstilas ve Şeyh Şamil (çev.:Sedat Özden), İstanbul 1989, s.226.

²⁰ C. Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.159-160.

Bilindiği üzere Doğu Anadolu halkı maddi yönden ağaların, dini yönden ise şeyhlerin etkisi altında idiler. Bu iki grup daha ziyade aşiretler ve kırsal bölgelerdeki halk üzerinde etkili idiler.²¹

Bu durumu gayet iyi takdir eden Rus askeri erkanı, Kürtlerin ancak reislerine para ve hediye verilmek sureti ile elde edilebileceğini düşünüyorlardı.²² Nitekim, daha harbin başlarında aşiret reislerini elde etmek için Vorontsov'a yüzbin lira göndermişlerdi.²³

Rus askeri erkanı Kürtleri kendi taraflarına çekmek için büyük bir gayret sarfediyorlardı. Bu konuda çalışmalarda bulunmak için atadıkları Loris Melikof da büyük bir çaba harcayarak faaliyetleri esnasında reislere makam ve imkanlar vadeliyordu. Bir taraftan da diğer görevliler, bu alanda aşiret reisleri arasındaki faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Bu çalışmalar sayesinde Kasım Han ile anlaşma imkanı sağlandı. General Bebutof'un anlattığına göre, Kasım Han Kars paşalığındaki Kürt reislerinin en büyüğü idi. Yalnız Kars değil, diğer bölgelerden bir çoğunu da etkiliyordu.²⁴

Kürtlerin Ruslara karşı gelişen yakınlaşmalarını dikkate alan Rus orduları yönetimi, Kafkasya'da Kars paşalığının Kürt önderleriyle olan dostluk bağlarını sağlamlaştırmak amacıyla daha Mart 1853'te Albay Loris Melikof'a etkili Kürt önderleriyle anlaşmalar yapma emri verilmişti.²⁵

Ruslar, bir anlaşma sağlayarak Kürt reislerini elde etmek amacıyla, 2 Kasım 1854'te Kızılkilise köyünde Kürt reisi Kasım Han ve akrabaları ve Türkiye'deki küçük Kürt reisleri ile yapılan konuşma ve görüşmeler esnasında Loris Melikof tarafından Kasım Han'a 1000, amcası Maksut Ağa'ya 100, amcazadeleri Halil Ağa'ya 100, Ahmet Ağa'ya 100, Kasım Ağa'ya 80, Kasım Han'ın başkâtibi Sadullah Efendi'ye 200, Kürt Müdür, Ağa, Bey, Muhtar vs'ye 580 altın vermişlerdir. Bundan başka Kasım Han'a 500 ruble değerinde bir pırlanta yüzük hediye edilmişti. 1854 yılı 4 Kasım'ında ise, Prens Bebutof'un emri ile Gümrü'ye gelen Kasım Han'ın amcazadesi Ahmet Ağa'ya 300 Cemadinli Kürtlerinin muhtarlarından Karaoğlu Ali Ağa'ya 100, diğer muhtar ve beraberlerindeki 340 altın vermişlerdi.²⁶

Şuragel bölgesinde yer alan Kızılkilise köyünde Kürt önderleriyle yapılan görüşme, dostluk ortamı içinde geçti. Loris Melikof, Rus yönetimi adına Kürtlere

²¹ Bayram Kodaman, Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdulhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul 1983, s.24.

²² P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.63.

²³ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.49.

²⁴ Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, İstanbul 1992, s.56-57.

²⁵ C. Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.160.

²⁶ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.182-183.

Rus-Türk sınırında sükûneti korudukları, Türklerin süvari birliği oluşturma emrini reddedikleri için teşekkürlerini ifade etti.

Loris Melikof ve Kasım Han arasındaki görüşmeler başbaşa sürdü.²⁷ Loris Melikof, Kasım Han'dan şu isteklerde bulunmuştu:

1-Kendine bağlı bulunan Kürtlerle beraber Türk idaresinden ayrılması,

2-Türlere karşı 800-1000 Kürt süvarisi çıkarılması,

3-Rus hududunda sükunetin korunması,

4-Kulp'tan Köprü'ye giden yolların emniyette bulundurulması,

Buna karşılık Ruslar Kasım Han'a şu vaadlerde bulunmuşlardı:

1-Rus ordusunun miralay rütbesi tevcihi,

2-Kaydı hayat şartıyla emeklilik maaşı verilmesi,

3-Kendine tabi Kürtler üzerindeki var olan hukukunun tanınması,

4-Türkler Kasım Han'ı ihanetle itham ederek cezalandırmaya kalkışırsa, Türk birliklerine karşı Rusya tarafından askeri yardımda bulunulması.²⁸

Rusya'nın bazı aşiretler ile sınırda bulunan Zeylanî aşireti reisi Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Kasım Ağa'ya para ve hediyeler göndererek, kendi tarafına çektiğini öğrenen Osmanlı Hükümeti türlü fenalıklara yol açabilecek bu gelişmenin mutlaka önünün alınmasını ve bunun için gerek Zeylanî aşireti reisi Kasım Ağa'nın ve gerek emsalinin derhal rütbe ve maaşla taltif edilerek elde edilmesini Anadolu Ordusu kumandanından özellikle istedi.²⁹ Nitekim, ilkbahar başlarında Kars'tan birçok memurlar gönderilmek suretiyle aşiretlerden Türk ordusuna süvari milisleri göndermeleri talep edilmesine rağmen, bütün bu istekler cevapsız kalmıştı. Bunun üzerine Zarif Mustafa Paşa, Kars Kürtlerinin Reislerinden hemen Türk ordusuna katılmalarını istemişti. Aksi takdirde, düzenli birliklerini bütün başı bozuklarla birlikte kışlaklarını dağıtmak üzere üzerlerine gönderceğini bildirmişti. Ancak bu tehdidin Kürtler üzerinde beklenen tesiri yaptığı söylenemez.³⁰

Buna karşılık Ruslar, aşiretler üzerindeki nüfuzlarını genişletmek ve Beyazıt bölgesi Kürtlerini kendi tarafına çekmek amacıyla Wrangel aracılığı ile Haydaranlı

²⁷ C. Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.161.

²⁸ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.50-51; Celile Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.161; Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, s.57.

²⁹ BOA, BEO, A. MKT, UM, Nr:189/82, 21 Rebiü'l-evvel 1271 (12 Aralık 1854) tarihli Şukka-i Mahsusa.

³⁰ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.50.

Kürt kabilesi önderleri Şeyh Bakir, Haydar Ağa, Şeyh Abed, Cangir Ağa, Celalî kabilesi önderi Musa Ağa ve diğerlerine özel davetler gönderiyorlardı.³¹

Rusların, Kars Harekât-ı Harbiye bölgesinde Kürtlerle münasebeti gerçekte yalnız Kars sancağı ile kısmen Erzurum eyaletinde ikâmet eden bazı Kürt kabileleri ile yapılan görüşmelerden ibaret kalmasına rağmen, gerek Yezdan-Şir, gerekse Asuri Patriği, Muravyef'e işbirliği teklifinde bulunmuşlardı. Fakat Muravyef'in elinde bu bölgeye sevk edebileceği yeterli kuvveti yoktu. Erivan müfrezesi ise bunu tatbik safhasına koymaktan uzaktı ve aynı zamanda bu müfrezenin karşısında Fırat nehri vadisinde Veli Paşa kumandasındaki birlikler bulunuyordu.³²

Bu sırada Rusların kıskırtmasıyla Bitlis'te Bedir Han Bey'in yeğeni Yezdan-Şir'in başlattığı ayaklanma patlak verdi.³³ 1855 yılı baharında Rus kuvvetleri, Osmanlı, Erzurum ve Kars'taki iki ana kuvvetleriyle kuşatmaya alınca, durumu uygun gören Yezdan-Şir, Doğu Anadolu'da harekete geçti. Emrindeki 2000 asker ile Bitlis'e hücum ederek burayı işgal etti. Hükümet görevlileri görevlerinden uzaklaştırılarak, yönetimi eline aldı.³⁴ İsyan hızla yayıldı. Teli Bey'in ve Bedirhan Bey'in oğullarının önderliği altında Van ve Müküs bölgelerinin halkı Yezdan-Şir'e katıldı. Bedirhan Bey'in oğulları Kürtlerden bir ordu oluşturdu ve isyancılara katıldılar.³⁵ Yezdan-Şir'in isyanı genişleyince, Osmanlı Hükümeti askerinin önemli bir kısmını Rus cephesinden Yezdan üzerine sevk etmeye başladı.³⁶ Bu isyanı bastıran Türk birlikleri 1855 yılının ilkbaharında avdet etmiş ve bundan sonra bütün dikkatlerini Kars Kalesi'nin ellerinden çıkarılmamasına hasretmişlerdi.³⁷

Yezdan-Şir isyanı önlenmesine rağmen bölgedeki tesirleri devam etti. Nitekim, Van ve Hakkâri Valisi Ziya Paşa, bu isyanın Van ve çevresinde tesirlerinin daha devam ettiğini, Rusların yevmiye birer manat ile İran ve Revan tarafları Celalî Kürtlerinden asker topladığını İstanbul'a bildiriyordu.³⁸ Van ve Hakkâri Valisi, bir başka yazısında da, Rusların üç kilise mevkiinde bulunan 1400 kadar askeri kuvveti bulunduğunu ve bölge sakinlerini zorla Revan'a doğru göçüreceğini haber veriyordu.³⁹

1854 yılı Aralık'ında Kasım Han, Rus ordusunun Miralay rütbesine terfi ettirilmesine rağmen o, harbin sonuna kadar gelişmeleri beklemekle yetindi. Bunun

³¹ C. Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.161.

³² P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.62.

³³ M. Abdulhalûk Çay, Her Yönü İle Kürt Dosyası, Ankara 1998, s.353.

³⁴ Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, s.59.

³⁵ C. Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.163.

³⁶ Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, s.59; P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.61.

³⁷ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.61.

³⁸ BOA, İDH, Nr:21239. Vali'nin 19 Şevval 1271 (5 Temmuz 1855) tarihli yazısı.

³⁹ BOA, BEO, A. MKT, UM, Nr:206/4, Vali'nin 9 Zilkade 1271 (24 Temmuz 1855) tarihli yazısı

sebebi Türk Ordusunun ve müttefiklerinin Kırım'daki zaferleri hakkında her tarafa yayılan haberler olmuştur.

Prens Bebutof, Kürtleri Rus arazisine nakletmekten ziyade, böyle hareketsiz kalmalarını kendileri için daha faydalı buluyorlardı.⁴⁰ Rusya, gerek tarafsız kalan gerek kendisi ile savaşan Kürtleri kendi safına çekmek için gereken çabayı harcamaya devam ediyordu. Özellikle Petersburg, bu durum üzerinde önemle duruyordu.⁴¹ Bu faaliyetlerinin semeresini Ruslar, harpte iki Kürt alayı teşkil ederek elde ettiler.⁴² Daha evvel Rus vatandaşlığını kabul etmiş olan Kürtlerden oluşan iki birlik bu savaşta politik ve fiili bakımından önemli rol oynadılar.

Bu kuvvetlerden birisi Ahmet Ağa'nın diğeri ise Cafer Ağa'nın kumandasında idi.⁴³ Bu alaylara Kars'tan Soğanlı Dağı'nın öte tarafındaki Türklerin ihtiyatını mahvetmek üzere keşif harekâtı görevi verilmişti.⁴⁴

Beyazıt kolunda bulunan askeri fırkanın Köprüköy'e çekilmesi üzerine Muravyef, Kars karşısındaki ordusundan Soğanlı Dağı'nın berisinde bulunan Yeniköy taraflarını Kürtlerden ve diğeri azınlıklardan teşkil ettikleri bir müfrezeyi sevk ederek oradaki zahire ve erzak ambarlarıyla civar köylere büyük hasar verdirdi.⁴⁵

Doğu Anadolu cephesinde cereyan eden muharebelerde Kürtlerin ekserisi Türk ordusunun dışarı olduğu mağlubiyetlere karşı yalnız la-kayd kalmayıp, hatta Rusya tarafına geçerek Türk ordusuna şiddetli darbeler vurmaktan çekinmediler. Nizamiye kıtalarının tazyiki ile Türkiye müdafaa hatlarını ikmal eden Kürtler, Türk ordusuna pek az fayda temin etmişlerdi.⁴⁶ Doğu Anadolu aşiretlerinden oluşturulan başı bozuk askerleri, gerek yol esnasında gerek buldukları mahallelerde Müslüman ve Hıristiyan halkın can, mal ve ırzına tasallut ettikleri gibi,⁴⁷ Rusların Erzurum'a yönelik geliştirdikleri harekât esnasında da hiç ateş etmeden dağılarak memleketlerine firar etmişlerdir.⁴⁸

Kısacası, bu harpte de Ruslar, Kürt aşiretleri üzerinde oldukça etkili oldular. onların bu harpte pasif davranmalarını sağladıkları gibi, teşkil ettikleri Kürt alayları ile Harekât-i Harbiye sahasında keşif ve yıpratma hareketinde bulundular. Kürt

⁴⁰ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.63.

⁴¹ Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, s.57.

⁴² V. Minorsky, "Kürtler", İA, VI, s.1106; Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, s.56.

⁴³ Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, s.56.

⁴⁴ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.76.

⁴⁵ BOA, İ.DH, Nr:21239, 25 Zilkade 1271 (9 Ağustos 1855) tarihli Erzurum Eyalet Meclisi'nin mazbatası.

⁴⁶ P. Averyanof, 19. Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri, s.76.

⁴⁷ -----Muharrerat-ı Nadire, C.IV, s.144.

⁴⁸ Fevzi Kurdoğlu, 1853-1855 Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi, İstanbul 1927, s.16.

gönüllülerinden oluşturulan iki alay, Rusya için sadece askeri yönden değil, politik açıdan da büyük önem taşımıştır. Bedir Han'nın yeğeni ve eski rakibi, halkça iyi tanınmış Yezdan-Şir'i tahrik ederek, Bohtan'da büyük bir ayaklanma çıkarttılar ve böylece Osmanlı Devleti'ne bu bölgede zor anlar yaşattılar.